

Content and characteristics of the formation of linguistic competence of primary school pupils

Guzalkhon MUMINOVA¹

Namangan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2022

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2023

Available online

15 February 2023

Keywords:

competence,
linguistic competence,
innovative technologies,
cognitive,
self-assessment,
self-diagnosis,
communicative and
cognitive linguistics.

ABSTRACT

This article discusses the concepts of competence, linguistic competence, content and characteristics of its formation at primary school pupils.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss1/S-pp22-26>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Бошланғич синф ўқувчиларида лингвистик компетенцияни шакллантириш мазмуни ва хусусиятлари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

компетенция,
лингвистик компетенция,
инновацион
технологиялар,
когнитив,
ўз-ўзини баҳолаш,
ўз-ўзини диагностика
қилиш,
коммуникатив ва
когнитив тилшунослик.

Ушбу мақолада компетенция, лингвистик компетенция тушунчалари, бошланғич синф ўқувчиларида уни шакллантириш мазмуни ва хусусиятлари ҳақида ёзилган.

¹ Lecturer, Namangan State University. E-mail: muminovaguzal@gmail.com

Содержание и характеристика формирования лингвистической компетенции младших школьников

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

компетентность,
лингвистическая
компетентность,
инновационные
технологии,
когнитивные,
самооценка,
самодиагностика,
коммуникативно-
когнитивная лингвистика.

В данной статье рассматриваются понятия компетенция, лингвистическая компетенция, содержание и особенности ее формирования у учащихся начальных классов.

Тубдан такомиллаштирилаётган узлуксиз таълим жараёнида янги методикаларнинг яратилиши давр талабига айланмоқда. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти 2022 йилнинг 28 январидида таълим тизимини ислоҳ қилиш масалаларига бағишлаб ўтказилган видеоселектор йиғилиши ҳамда ўша йилнинг 5 апрелида бўлиб ўтган кенгайтирилган йиғилишда аниқ вазифаларни белгилаб берди. Юртбошимиз таъкидлаганидек, ҳозирги кунда мактаб таълими жараёнида фойдаланилаётган методикалар эскириб қолди. Янги, замонавий, инновацион технологиялар ва методикалардан фойдаланиш таълим сифатини яхшилашга шубҳасиз хизмат қилади.

Таълим тизими барча босқичларининг негизи ҳисобланган бошланғич таълимда ҳам босқичма-босқич ислохотлар давр талаби билан ҳамоҳангликда амалга оширилиб, жараёнга инновацион технологиялар кириб келмоқда. Жумладан, интегратив компетенциявий ёндашув самарали натижалар бераётган соҳа бўйича амалга оширилаётган тадқиқотларда эътироф этилмоқда. Шу нуқтаи назардан, умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синф она тили дарсларида ўқувчиларда лингвистик компетенцияни шакллантириш уларни юқори синфларда грамматик воситалардан мулоқот жараёнида онгли фойдаланиш малакаларини шакллантиришда муҳим омил вазифасини бажариши мумкин.

“Компетенция” ва “компетентлик” тушунчаларини янгича тушуниш, лингвистик компетенциянинг ҳолати, тузилиши ва мазмунини аниқлаш алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, таркибий қисмларнинг мазмуни ва иш тизимини ишлаб чиқишни талаб қилади. Ёндашувлари, мақсадлари, вазифалари, тамойиллари, мазмуни, усуллари ва ўқитиш усуллари мактаб таълимини модернизация қояларини амалга ошириш ҳамда ўрта мактабда ўқувчиларнинг лингвистик компетенциясини ривожлантиришни таъминлашга қаратилган.

Сўнгги йилларда “Она тили ўқитиш методикаси” фани дастурларида, Давлат таълим стандарти ҳамда ҳаракатдаги “Миллий ўқув дастури”да ҳам “компетентлик”, “лингвистик компетенция”ни шакллантириш ва ривожлантириш зарурияти кўрсатилган.

Бугунги кунда “компетенция” сўзи билан бир қаторда “компетентлик” атамаси ҳам синоним сифатида кўп қўлланилади. Бу тушунчалар орасидаги аниқ фарқнинг йўқлиги уларнинг мазмуни ва тузилишинигина эмас, балки дидактик,

хусусан, лингводидактик тушунчалар тизимидаги мавқеи ва ўрнини ҳам аниқлашни қийинлаштиради. “Компетенция” – “компетентлик” тушунчалари ўртасидаги фарқ истиқболли кўринадиди, чунки биринчидан, бу умумий ўрта мактабнинг умумий “битирувчиси модели”ни яратишга имкон беради; ўқувчиларнинг мактабдан чиқишдаги билим фаолияти натижасига асосланади; иккинчидан, умумтаълим мактабларида она тилини ўқитиш мақсадларини, она тили фанининг мазмунини, ўқув материални ўзлаштириш мезонлари ва даражаларини тўлиқроқ, тўғри ва аниқ белгилашдан иборат.

“Компетенция”, “лингвистик компетенция” тушунчаларининг мазмунини тузиш замонавий ахборот жамиятини шакллантириш ва ривожлантириш шароитида мактаб таълимини модернизация қилишнинг замонавий тенденциялари, мақсадлари, вазифалари ва йўналишлари билан боғлиқ бўлиши керак.

1) Ўқувчининг лингвистик, когнитив, қиймат-мотивацион ривожланишининг синтези амалга оширилади ва лингвистик компетенция таркибига фан компоненти (мавзу билими, таълим ва тил кўникмалари) киради. Кўникма ва фаолият усуллари, умумий фан бўйича билим, кўникма ва фаолият усуллари, тартибга солувчи (мулоҳаза юритиш, ўз-ўзини таҳлил қилиш, ўз-ўзини баҳолаш ва ўзини ўзи тўғрилаш, ўқувчининг ўзини ўзи бошқариш таркибий қисмлари. Ўзининг таълим ва когнитив фаолияти билан ва шахсий-сезги (энг муҳим мотивлар ва қиймат йўналишлари тизимлари);

2) лингвистик ва умумий фан билимларини, когнитив фаолият кўникмалари ва усуллари мақсадли ва босқичма-босқич ўзлаштириш, ўқув-когнитив фаолият мотивларини ва қадрият йўналишларини шакллантириш амалга оширилади.

Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш керак:

1) “Компетенция” ва “компетентлик” тушунчаларининг тузилиши ва мазмунини асослаш ва тавсифлаш; уларнинг ҳозирги босқичдаги дидактик ва лингводидактик тушунчалар тизимидаги муносабати ва ўрнини аниқлаш.

2) Мақсадларни белгилашнинг замонавий тизимида лингвистик компетенциянинг ўрнини аниқлаш.

3) Мактабни модернизация қилишнинг ҳозирги босқичида лингвистик компетенциянинг мазмуни ва тузилишини аниқлашнинг лингвистик, психологик, дидактик ва лингводидактик асосларини аниқлаш ва тавсифлаш.

4) Ўқитишнинг замонавий назарияси ва амалиётида лингвистик компетенциянинг шаклланиш ҳолатини таҳлил қилиш.

5) Лингвистик компетенцияни шакллантиришни таъминловчи она тили фанининг мазмунини асослаб бериш ва тавсифлаш.

6) Лингвистик компетенцияни шакллантириш бўйича таклиф этилаётган тизим самарадорлигини тажрибада синаб кўриш.

Мактаб таълимини модернизациялашнинг ҳозирги босқичида мақсад қўйиш тизимини аниқлаштириш, таълим мазмунини, ўқитиш методи ва услубларини янгилаш таълимнинг етакчи мақсадларидан бири сифатида лингвистик компетенцияни назарий жиҳатдан асослашни тақозо этади, бунда қуйидагилар назарда тутилади:

1) билимлар тизимини ўзлаштириш:

– тилшунослик тил ҳақидаги фан сифатида; тил алоқа, билиш ва тажрибани узатиш воситаси сифатида;

- ишлайдиган ва ривожланаётган тизим сифатида;
- лингвистик тушунча ва атамалар мажмуасига асосланган тил тизими ҳақида;
- билим шакли сифатида илмий концепция ҳақида (таркиб, тузилма ва улар билан ҳаракатлар);

- илмий ахборотни олиш ва семантик қайта ишлаш, ўқув ва когнитив фаолиятни акс эттириш, ўз-ўзини баҳолаш, ўз-ўзини диагностика қилиш ва ўз-ўзини тузатиш усуллари тўғрисида;

2) когнитив фаолият кўникмалари, қобилиятлари ва усуллари тизимини ўзлаштириш:

- нутқда тил атамалари, тушунча ва ҳодисаларини аниқлаш, таснифлаш, таҳлил қилиш, ўзгартириш, қўллаш бўйича;

- ўқув ва когнитив фаолиятни режалаштириш, ташкил этиш ва амалга ошириш бўйича; илмий ахборотни идрок этиш ва семантик қайта ишлаш бўйича;

- ўқув ва когнитив фаолият жараёни ва натижаларини тушуниш бўйича: ўз-ўзини баҳолаш, ўз-ўзини диагностика қилиш, ўз-ўзини тузатиш ва билим мазмунини акс эттириш ва таълим ва когнитив ҳаракатлар асослари;

3) ўқув ва когнитив фаолиятнинг энг муҳим қадрият йўналишлари ва мотивларини шакллантириш.

Лингвистик компетенциянинг барча таркибий қисмларининг фаолият компонентини шакллантириш:

- лингвистик компетенцияни эгаллашга қаратилган ўқув ва когнитив фаолиятнинг индикатив асосини ташкил этувчи билим компоненти асосида амалга оширилиши;

- фазалар билан ўзаро боғлиқлик (рағбатлантириш-мотивацион, тахминий-тадқиқот ва ижро) ва босқичлари (йўналтириш, режалаштириш, амалга ошириш ва назорат қилиш);

- фикрлаш, ўз-ўзини баҳолаш, ўз-ўзини диагностика қилиш, билим мазмунини ва ўқув ва когнитив ҳаракатлар асосларини ўз-ўзини тузатиш билан бирга бўлиши.

1) ўқувчининг лингвистик, когнитив, қиймат-мотивацион ривожланишининг синтези амалга оширилади ва лингвистик компетенция таркибига фан компоненти (мавзу билими, таълим ва тил кўникмалари) киради. Кўникма ва фаолият усуллари, умумий фан бўйича билим, кўникма ва фаолият усуллари, тартибга солувчи (мулоҳаза юритиш, ўз-ўзини таҳлил қилиш, ўз-ўзини баҳолаш ва ўзини ўзи тўғрилаш, ўқувчининг ўзини ўзи бошқариш таркибий қисмлари. Ўзининг таълим ва когнитив фаолияти билан ва шахсий-сезги (энг муҳим мотивлар ва қиймат йўналишлари тизимлари) компонентлари;

2) лингвистик ва умумий фан билимларини, когнитив фаолият кўникмалари ва усуллари мақсадли ва босқичма-босқич ўзлаштириш, ўқув-когнитив фаолият мотивларини ва қадрият йўналишларини шакллантириш амалга оширилади.

Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш керак:

1) “Компетенция” ва “компетентлик” тушунчаларининг тузилиши ва мазмунини асослаш ва тавсифлаш; уларнинг ҳозирги босқичдаги дидактик ва лингводидактик тушунчалар тизимидаги муносабати ва ўрнини аниқлаш.

2) Мақсадларни белгилашнинг замонавий тизимида лингвистик компетенциянинг ўрнини аниқлаш.

3) Мактабни модернизация қилишнинг ҳозирги босқичида лингвистик компетенциянинг мазмуни ва тузилишини аниқлашнинг лингвистик, психологик, дидактик ва лингводидактик асосларини аниқлаш ва тавсифлаш.

4) Ўқитишнинг замонавий назарияси ва амалиётида лингвистик компетенциянинг шаклланиш ҳолатини таҳлил қилиш.

5) Лингвистик компетенцияни шакллантиришни таъминловчи она тили фанининг мазмунини асослаб бериш ва тавсифлаш.

6) Лингвистик компетенцияни шакллантириш бўйича таклиф этилаётган тизим самарадорлигини тажрибада синаб кўриш.

Мактаб таълимини модернизациялашнинг ҳозирги босқичида мақсад қўйиш тизимини аниқлаштириш, таълим мазмунини, ўқитиш методи ва услубларини янгилаш таълимнинг етакчи мақсадларидан бири сифатида лингвистик компетенцияни назарий жиҳатдан асослашни тақозо этади, бунда қуйидагилар назарда тутилади:

1) билимлар тизимини ўзлаштириш

– тилшунослик тил ҳақидаги фан сифатида; тил алоқа, билиш ва тажрибани узатиш воситаси сифатида;

– ишлайдиган ва ривожланаётган тизим сифатида;

– лингвистик тушунча ва атамалар мажмуасига асосланган тил тизими ҳақида;

Компетенция ва лингвистик компетенциянинг тузилиши ва мазмунини аниқлашнинг назарий шартини ўқувчининг тушунишидир. Бунда:

1) мустақил ўқув ва когнитив фаолиятга қобилиятлари ва тайёргарлиги билан таълим субъекти сифатида;

2) оғзаки-семантик, когнитив ва прагматик даражадаги қобилият ва тайёрликка эга бўлган лингвистик шахс сифатида.

Бошланғич синф ўқувчиларида лингвистик компетенцияларни шакллантиришнинг долзарблиги қуйидагилар билан боғлиқ:

1) мактабда таълимни модернизация қилиш ғоялари нуқтаи назаридан “компетенция”, “компетентлик”, “лингвистик компетенция” тушунчаларини тушуниш зарурати ва шу муносабат билан ўқитишнинг мақсадларини белгилаш ва мазмунини янгилаш;

2) кўп функцияли ҳодиса сифатида тилни ўқитишда мурожаат: мулоқот воситаси, воқеликни билиш ва акс эттириш воситаси, шахснинг интеллектуал ва маънавий ривожланиши воситаси;

3) замонавий психология ва лингвистика фанининг ютуқлари: нутқ фаолияти назарияси, коммуникатив ва когнитив тилшунослик;

4) мактабларида тил таълимининг яхлит тизимини ишлаб чиқиш зарурати.

Мактаб ўқувчиларида лингвистик компетенцияларни шакллантириш когнитив ва нутқ фаолиятини ўзлаштиришнинг энг муҳим шартини ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Умумий ўрта таълимнинг миллий ўқув дастури. 2020.
2. Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандарти (Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6-апрелдаги 187-сонли қарори).
3. О.Д. Рахимов, О.М. Турғунов, Қ.О. Мустафаев, Ҳ.Ж. Рўзиев. Замонавий таълим технологиялари. Тошкент, “Фан ва технология нашриёти”, 2012.